

ВЕЛИКИ РАТ У ПЕСНИШТВУ МИЛУТИНА БОЈИЋА И ДУШАНА ВАСИЉЕВА²

Сажетак: Феномен Великог рата био је инспирација многим песницима. У песништву Милутина Бојића и Душана Васиљева сведоци овог ратног сукоба могли су да препознају сопствени лик. Кратак и драматичан живот двојице песника, искуство произашло из Великог рата, обликовало је њихову слику живота и света. Компаративном анализом одређених песама уочено је да оне садрже извесне заједничке црте, али и засебно књижевно и духовно обележје. Реферат има за циљ да упоредним читањем подтекста песама укаже на песничке интенције ова два песника.

Кључне речи: Велики рат, Бојић, Васиљев, поређење, понос, песимизам

Српски песници, учесници Великог рата, истинито су певали о свом народу не губећи реално тле и када су у националном заносу приказивали ратни ужас и апокалиптично изгнанство. Поникли из хуманистичке амплитуде аутентични, родољубиви стихови спонтано су продирали у ткиво догађаја, а њихова унутрашња димензија одређивала се етичким схватањем правдољубивости. Песници су били очевици ратних збивања и њихови ликови присутни су у свакој карактеристичној песми, у сваком особеном стиху, у свом рељефу. Снагом поетске интуиције родољубиви песници су продирали у суштину ствари. У својим песмама изразили су интернационалистички став, манифестовали своју историјску свест која се поистоветила са основним идејама и расположењима целог нашег народа. Без патетике, на убедљив и комуникативан начин, песници-родољуби остварили су присну везу са народом у рату и осећај за правично и социјално.

Ратови преусмеравају духовне и физичке снаге народа и мењају свеукупан друштвени живот (Фридрих, 2003: 98). Изазивајући преломе у судбинама огромног броја људи и читавих држава у историјском току, за време

¹ snezanabascarevic@hotmail.com

² Рад је урађен у оквиру пројекта 178028: *Материјална и духовна култура Косова и Метохије*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

војних сукоба мењају се и механизми обликовања представа о сопственом народу. Обликовање представа у књижевности насталој током рата или о рату, носи опште, типичне, али и конкретне историјске црте. Велики рат, о коме говоримо у овом реферату, нашао је одраза у песништву Милутина Бојића и Душана Васиљева. Предмет разматрања су одрабрани примери из Бојићеве збирке „Песме бола и поноса“ и изабране песме Душана Васиљева. Поред указивања на биографске чињенице из живота песника и текст песама, тумачићемо њихов подтекст и поетичку стратегију обликовања филозофије родољубља. У разматрање смо узели песме где је ова проблематика највише изражена.

Познато је да подтекст у широкој употреби означава смисао који није непосредно казан, него се наслућује испод онога што је написано, дакле „између редова“ или „испод текста“ (Хирш, 1983: 67). Често се подтексту приписују значења која су заправо условљена контекстом, а особито разноврсним померањима устаљеног односа између неке текстовне јединице и контекста у коме се обично налази. У новије време подтекстом се назива сваки текст или околност који служе као основа или подстицај за стварање новог текста. Циљ овог реферата је да осветли Бојићево и Васиљевљево поимање родољубља, њихов лирски сензибилитет који је одсликавао изванредним поетским језиком, дубљим подтекстом и унутрашњом кохезијом, затим, убедљивост и драматичност у опевању Великог рата.

У ранијим књижевним периодима, песници, поред све своје књижевне особености, припадали су више или мање једном правцу, имали углавном исти поглед на свет, исти укус, исте књижевне идеје, исти начин рада. У доба Милутина Бојића и Душана Васиљева то није више био случај. Између појединих песника могле су се приметити извесне заједничке црте, али сваки је имао своје зесебно духовно и књижевно обележје.

Бојићеве „Песме бола и поноса“ јавиле су се као освежење патриотске лирике са снажним темпераментом, искреношћу у осећањима и изразу тих осећања. На стварање Бојићевих песама утицале су животне околности. Он се као књижевни стваралац јавио уочи Првог светског рата, пред сам крај српске модерне. По избијању Првог светског рата, пошто је прекинуо школовање, радио је као цензор војне поште у Нишу и уређивао лист „Гласник“, у коме је уједно и објављивао своје текстове и чланке. После повлачења српске војске преко Албаније, боравио је једно време на Крфу и у Француској, а потом је постављен за чиновника Министарства унутрашњих дела у Солуну, где је убрзо и умро од туберкулозе. Током рата објавио је еп „Каин“, историјску драму „Урошева женидба“ и „Песме бола и поноса“, као и велики број новинских чланака. Као песник тежио је да досегне формално савршенство у поезији која је у предратном периоду била у знаку животне и чулне радости, али су током рата национална трагедија и родољубива осећања постале доминантне одлике Бојићевог песничког стваралаштва. Иако је жи-

вео само 25 година, оставио је неизбрисив траг у српској књижевности. У збирци „Песме бола и поноса“ налазе се 34 песме о једном трагичном делу српске историје. Бојић није дочекао да опева победе и ослобођење у које је чврсто веровао. Смрт га је затекла у тренутку снажног песничког успона. Јавивши се у најнеповољнијем књижевном тренутку, пред сам крај модерне и почетак авангардног периода у српској књижевности чији су га представници оспоравали, али и због преране смрти, тек у новије време, посвећена је значајна пажња његовом књижевном стваралаштву.

Два су јасно одвојена пола у певању Милутина Бојића. На једној страни је изражавање егзалтираних осећања и расположења, чулност као тематска заокупљеност, животни оптимизам. На другој страни је поезија сумње, меланхолије и туге из које провејавају песимистични тонови (Вуковић, 1969: 73). Овај прелом је настао под деловањем спољашњих околности – балкански ратови, предосећај светског рата, голгота српског народа у Првом светском рату. „Песме бола и поноса“ казују о страдању, болу и патњи, али и о достојанству и поносу, које је његов народ показивао кроз немирну и тешку историју. Оне су израз поноса што је поникао на земљи олује и што та земља никада није поклекла и помирила се са судбином. У њој је стално живео отпор. Патила је али се одржавала. Страдала је, али је излазила као победник – зато је песник осетио дужност да пева о болу и поносу своје земље и свога народа. Бојић је у подтекст својих песама уносио филозофске погледе према којима се целокупно сазнање заснива на личном искуству. Пошто је био учесник ратова, његов највећи успех је у томе што је у збирци „Песме бола и поноса“ говорио о личним доживљајима, кроз национални аспект, а ипак избегао патетику. У Бојићевим песмама преовладава филозофија отаџбинског.

Песме ове збирке говоре о снази, виталној моћи и експанзији једне нације. Бојић није писао по инерцији предубеђења, јер је родољубивим мотивима бола и поноса после многих песника и стихотвораца вратио достојанство и значај, иако његов песнички језик није постао медијум за поетско стваралаштво, као што је постао песнички језик његових савременика Ракића и Дучића (Кољевић, 2012: 89). Бојић је патриотски песник обузет питањима судбине и вредности свога народа. Патриотска поезија, која је традиционална и веома јака струја нашег песништва, била је најчешће претерана, романтична и пригодна пре Бојића, апстрактна (Дучић), декоративна (Ракић) или декламаторска у време Бојића. У ову област Бојић уноси једну нову врлину која га чини прворазредно значајним: она има развијену историјску и филозофску свест. Њему су историјска логика и филозофија мишљења блиске, опипљиве и повезане.

Као сваки човек особитог дара, и Бојић је имао лични живот, и живот, који је део мисије његовог народа. Лични Бојићев живот, због кратког века и многих ратова, само је један одломак. Ратови су пререзали и школовање,

и личну поезију, па и егзистенцију. Бојић није дочекао ни пробој на солунском фронту, ни повратак избеглица о којима је унапред певао. „Песме бола и поноса“ су последња збирка овог песника која значи вертикалу више у његовом песништву.

Поштујући тему реферата указаћемо на неколико песама, где је постављени проблем уочљив. Ради се о песмама које чине прелаз од јавног ка интимном, од „ми“ ка „ја“ лирског субјекта, и представљају референцијалну причу кроз коју се Бојић поетски приповеда читаоцима. Песник пева о „себи“ и о „нама“ кроз тематске блокове који одговарају моментима и периодима његовог живота, али и живота Срба, на поетској и географској мапи аутора и српског народа. Постоји контекстуална веза за ове Бојићеве песме, као што те исте песме одражавају ауторов подтекст.

Стихови песме „Одлазак“ су контекстуални одраз времена коме је Бојић припадао. Подтекстуално, међутим, стихови значе експлицитну колективност: лирски субјект Бојићеве песме који опева погром српског народа јесте „ми“. Он је очевидац пострадања и зла. Директно се обраћа народу што се може видети из стихова:

„Крвава поља позлаћена славом
Расплакана су остала за вама
Засута чађу и разорном лавом,
Заробљеним гвожђем и мртвим главама.

Кроз зимску поноћ, којом очај веје,
Кроз вијор, кланце, сметове и воде,
Корачаш мукло, док се судба смеје,
Корачаш мукло, поробљени роде.“

И диви му се:

„А ти ме гледаш мирно, без бојазни,
И вера краси твоју главу бледу,
И збориш: „Чему разговори разни?
Јер вратићу се у истоме реду...“ “
(Бојић, 1920: 7).

Једна од најјезовитијих и најјачих Бојићевих песама је „Сејачи“. Писана је, у смислу спољашњег повода, када су две југословенске дивизије кренуле на бојиште Русима у Добруцу да буду сејачи још једног гробља. У овој песми влада жртвени тон. Људи као да ходећи мирним кораком своје удове бацају у земљу. Песник пева о спремности нашег народа да се поново пролије крв, а она се лила вековима и натапала ангорске пољане, кланце Карста, пустиње где „самуми веју“ (Бојић, 1920: 18), где су „хладне степе, острва и стране воде“ (Бојић, 1920: 18). Бојић се обраћа у множини. Он је део свога рода и народа и одважно поставља питање:

„Господе, казне зар не беше доста?“
(Бојић, 1920: 18).

У последња два стиха окарактерисао је себе и остале учеснике рата:

„Охоли, мада без рода и крова,
Спремни смо гробља да сејемо нова.“
(Бојић, 1920: 18).

Овде уочавамо да лирски субјект као крст вуче гордост и охолост, док не стигне до врхунца свог чистишишта, као и његов народ.

„Без узвика“ је антологијска песма, која без лажне патетике опева морални стоицизам изгнаних војника тадашње Србије. Песник се налази у самој сржи ратних искустава и има развијену свест о трагици, стоичкој гордости и оптимизму у погледу исхода тог страдања. Долазак у старани свет читаве једне изгнане војске није за њу био велико изненађење с обзиром на дужину и богатство њеног историјског трпљења:

„Ни чудног ни новог за нас нема више,“
(Бојић, 1920: 43),

каже песник, а у томе нема ни утучености ни засићености. Бојић у једном стиху износи заједнички став:

„Све су земље нама и драге и сродне“.
(Бојић, 1920: 43).

Овде је уочљива благост изгнаника, вера у остале народе. Ипак, није то био спокојан излет у свет који би такву контемплацију учинио једноставном, напротив:

„...и врх нас кад се буре свише,
Бесмо мирни, као усред земље родне.“
(Бојић, 1920: 43).

Самоуверење једног историјски прекаљеног народа не траје само док се он налази на тврђави свога тла.

Стих који најбоље представља читаву песму, који је и слика и мисао у исто време, и програм и одређење наше улоге и нашег позива у сплету савремене историје, гласи:

„Мирни смо на гозби у светској дворани.“
(Бојић, 1920: 43).

Даље се рађа виђење луталачке поворке народа који се доста селио:

„Чини нам се свуда већ смо једном били.“
(Бојић, 1920: 43).

На крају се јавља слутња достигнутог спокојства у свом дому и потреба да једна трагедија, чије су димензије биле превелике, буде умањена у сећању, подређена идили која настаје, те да не смета новом успостављању животних вредности:

„Стари ће се дани уз реч да помену.
Слушаћемо ватру и веселост њену,
Ко домаћин што се вратио из лова
С песмом, с којом јутрос у планину крену.“
(Бојић, 1920: 43).

Контекстуално ова песма представља историјске односе. Подтекстуално, међутим, она је усредсређена на прави лирски субјект, на самог песника.

Од свих Бојићевих песама бола и поноса неодољиво се издваја, као посебна вредност и као образац песникове родољубиве ангажованости и уметничког остварења, „Плава гробница“ са читавом процесијом ненаметљивих слика свечаног опела одзвањајући изворним, чистим звуцима фанфара са острва смрти. Обогаћена дубоко трагичним мисаоно-осећајним подтекстом, симболиком и метафорама, она је непатворена химна болу и поносу нашега народа. Песма говори о помрлим војницима далеко од отаџбине. Без сузне разнежености и ламента, из густе пређе родољубивих сазвучја, издваја се строфа која носи драматични ритам преко поетски надахнутог опела; једну свечану тишину смрти:

„Сахрањени су ту некадашњи венци
И пролазна радост целог једног рода.
Зато гроб тај лежи у таласа сенци
Између недра земље и небеског свода.“
(Бојић, 1920: 33).

Ова песма представља пример поезије херојског култа и надроста многе тематски сличне песме, јер је доживљена и саздана из аутентичних лирских компонената. Антологијска је, јер је присутна својим значењем у нашим срцима, а уметнички речито исказује заветне мисли и осећања наших народа:

„И доћи ће нова и велика смена
Да дом сјаја ствара на гомили рака.“
(Бојић, 1920: 33).

Свечана озбиљност речи, које су у живој кореспонденцији са нашим тужним расположењима, манифестује се у спектру поетских значења:

„Стојте галије царске! Буктиње нек утрну,
Веслање умре хујно!
А кад опело свршим клизите у ноћ црну
Побожно и нечујно.

Јер хоћу да влада бескрајна тишина
 И да мртви чују хук борбене лаве,
 Како врућим кључем крв пенуша њина
 У деци што кликћу под окриљем славе.

Зато хоћу мира, да опело служим
 Без речи, без суза и уздаха меких,
 Да мирис тамјана и дах праха задружим
 Уз тутњаву муклу добоша далеких.“
 (Бојић, 1920: 33).

Као сведок масовног умирања на острву Виду он пише ову своју најупечатљивију песму која представља својеврсну творевину бојићевског надахнућа и која оправдава његова филозофска опредељења да се све заснива на личном доживљају.

Бојић је песник који је стајао над својим временом; песник велике вербалне снаге, химничности и реторичности. У српској поезији значајан је по истинитом и надахнутом родољубљу, а био би – судећи нарочито по његовој поезији бола и поноса – један од најзначајнијих песника почетком двадесетог века, али није имао времена за поетска дограђивања, тражења и налажења нових естетских феномена. Он је припадао кругу песника који су сигурно закорачили у српску поезију, користећи мотиве родољубља као везивну нит између проживљеног и написаног. Шта је отаџбина значила за Милутина Бојића? Она је за њега представљала певање и живљење бола, јер је песник рођењем и животом дубоко судбински везан за родно тле. Збирком „Песме бола и поноса“ Бојић се исказао као стваралац потпуне отворености према животу и стварности. Он је велику трагедију и национални погром транспоновао у књижевно дело. У време велике етичке депресије и расапа, с једне стране, и етничке угрожености сопственог народа, с друге стране, Бојић је управо у песништву налазио упориште за избављење из мрака. Једно од битних својстава Бојићеве поезије је превазилажење тешких садржаја стварности. Његова поетика поезију види и као сведочанство, а песника као сведока. То је још једна суштинска одредница књижевног стваралаштва овог песника. Лирски субјект у његовим песмама носи велику унутрашњу драму, било да је заточеник у свету или је сасвим ослобођен животних норми и оквира. Ову збирку можемо окарактерисати као дневник дубоког и личног доживљаја који се односи на цео наш народ. У њој се осећа тешка песникова туга налик грумену земље. Ипак, идеја жртве и жртвовања је трагична, али не и песимистичка. У песмама постоји нада да је пораз привремен, да зло није вечито. Из збирке проистиче оптимистичка идеја победе у духу филозофског учења, али и победе над освајачем. Она је страдалачку стварност претворила у метафору, у симбол, у стих. Бојић је овом збирком песама, која је произашла из потпуног јединства песникове личности са личношћу народа, обележио нашу стварност за време ратног сукоба.

Случај Душана Васиљева у контексту српске авангарде још увек је недовољно расветљен. Он је био маргинализован у књижевном животу авангардног/модернистичког Београда, јер је заиста живео на маргини, у провинцији. Упрошћавање приче о Душану Васиљеву, та песничка судбина доведена је до апсурда оног часа када је овај песник сведен само на песме „Човек пева после рата“ и „Домовина“. И то је она ситуација у којој се поетски текст своди само на његову употребну вредност (као документ о прогресивности и патриотизму). Ово назначено питање остаје још увек отворено, јер свака врста поједностављивања представљала би изневеравање књижевноисторијских чињеница. Једно је извесно – Душан Васиљев је један од оних најзбудљивијих случајева српске авангарде (Тешић, 2009: 297).

Васиљев је један од бројних српских песника који су рано оболели од туберкулозе и умрли не успевши да се до краја остваре као песници. Он за живота није успео да објави књигу песама. Живот и судбину песника Васиљева обележила је и чињеница да се родио у Кикинди у време када је Војводина била под аустроугарском влашћу. Као осамнаестогодишњи младић постао је аустроугарски војник и „брата је звао душманом клетим“ и „газио у крви до колена“. Рат је оставио тешке ране на младићеву душу и после рата, певањем о рату и ратним страхотама, покушаће да се исповеди и да себи олакша бол. Зато је његова лирика снажно обојена дефетизмом. Непосредно после рата, са песмама утемељеним на ратничком искуству, разочарању и дефетизму, Васиљев се јавља у угледним београдским часописима као што су „Мисао“ и „Српски књижевни гласник“ што му је донело репутацију код читалаца и критике. Међу првима је почео да пева дефетистичку поезију која осуђује рат и проливање крви недужних људи. Рат и ратна страдања, узалудност ратовања и проливања крви, ратно профитерство, рушење идеала, социјална беда, разочарање – то су најчешћи мотиви његове поезије. Његово певање одликује богатство осећања и расположења: бунт, протест, разочарање, очај, клонулост, немоћ. Оставио је низ песама снажног емотивног набоја, топле непосредности, љутог протеста и дубоког разочарања. Трагови бесмисленог проливања недужне људске крви можда се никада у нашој књижевности нису задржали тако дуго и толико болно као у растрзаној, грозничавој и револтној лирици Душана Васиљева.

Чињеница је да је Васиљев један од најзначајнијих српских експресиониста. У Васиљевљевим песмама, што је уобичајено у активистичком експресионизму, лирски субјект поприма функцију гласноговорника колектива и исказује се у првом лицу множоне *ми*. У већем делу ратних песама песников глас изједначиће са говором колектива. Колико год да је Васиљев црпео своја искуства из литературе, са страшћу коју је показивао пратећи часописе који су излазили у Београду и Загребу читајући Винавера и Црњанског, његов непосредни драматични доживљај живота, посебно онај произашао из рата, обликовао је његову тамну и парадоксалну визију света, његово разумевање удеса човека.

Као песник Васиљев је изашао на глас песмом „Човек пева после рата“. Песма је објављена у часопису „Мисао“ 1920. године и одмах увела Васиљева у средиште послератних књижевних струјања. И данас је по овој песми највише познат широј читалачкој публици. Она је изразила духовно расположење младих који, враћајући се из рата, своју стравичну визију европске ратне катастрофе суочавају са бесмислом прозаичне грађанске свакодневице у којој је требало започети нови живот. Песма „Човек пева после рата“ се шири и развија, од почетне језгровите и снажне конклузивне слике, која се изводи као суд субјекта да нема више снова. Овде песник не говори у лично име, не копа по властитој души, већ даје субјективну димензију универзалној категорији човека што лута пустињом света након велике и помало мистичне катастрофе. У овој песми субјекат *ја* је у првом плану. Стога се ова песма може протумачити као песма/манифест, као песма/документ о оној поетској генерацији која је прошла кроз ратну апокалипсу: кроз крв, клања, кроз пакао у коме су све људске вредности поништене, понижене, проказане, кроз разочарања, дакле, кроз нихилизам/ништавило. Оно што је у песми транспарентно у песниковом казивању, налази се у домену исказа; смењује се прича о прошлом времену с констатацијама у садашњем времену:

„Ја сам газио у крви до колена,

И немам више снова,

(...)

Ја сам се смејао у крви до колена,

И нисам питао: зашто?

(...)

Ја сам до јуче покорно сагибо главу

И бесно сам љубио срам.“

(Васиљев, 2000: 54).

Песма има градациону структуру чему, уосталом, доприноси и смењивање прошлог и садашњег времена; потом, после стиха/строфе:

„Ох, та ја сам Човек! Човек!“

(Васиљев, 2000: 54),

долази строфа:

„Није ми жао што сам газио у крви до колена

И преживео црвене године, Клања,

Ради овог светог Сазнања

Што ми је донело пропаст.“

(Васиљев, 2000: 55).

То је нека врста расплета/разочарања, нихилизма. Човек после рата остаје сам, одбачен, преварен, изневерен, презрен – остаје му песма као

изазов, као спасење, као обрачун с прошлим временом, али и као покушај раскида с ратом као метафором зла, уништавања, клања, раскида са апокалиптичном прошлошћу. Песма је, отуд, манифест/документ о послератном времену, поетичка прича о песнику-индивидуу у хаосу ратне стварности, али и у хаосу нихилистичке послератне збиље.

Програмски интонирани стихови налазе се и у песми „Гласник“:

„Нећу да певам лепоту платана
 Ни мирис влатајућег жита.
 Ја сам гласник гомиле срамних дана
 Што нам у сусрет хита.“

(Васиљев, 2000: 8).

Слављење беспућа, пропасти, величање умирућих звукова, стах од Порока и крајњег пада јесте производ разочараности у борбу за ново, као и за будућност, а слутња коначног пада изгледа као да призива поклич.

Поезија овог песника је крајње лична, бунтовна и исповедна. Она је израз једног трагичног сукоба са животом и немоћи да се том животу сагледају и освоје светлије перспективе. Зато је та поезија, исто толико колико и бунтовна, била поезија резигнације и очаја. Међу Васиљевљевим песмама су најснажније оне којима је опевано његово узбуђено доживљавање рата и клонулост пред животом који је по рату настајао. У песми „Последњи корак“ он резигнирано пева:

„Волео бих проћи
 Једном још само,
 Једног светлог јутра, када осећамо
 Јасно, да ће Крај брзо доћи,
 Кроз зраке плаве и свилене,
 Поред једнаке колибе малене
 И просте, као смрт што је ...“

(Васиљев, 2000: 26).

Рат није само покопао хиљаде људских тела. За њим су остале ране и сећања која су покопала и веру у могућност да се човек поново врати миру и животу. Рововске жице стоје да штите од непријатељских напада, али су се оне толико упиле у свест и чула да онемогућују преживелима повратак у нормалан живот; они су унапред осуђени на пораз јер су заточени отуђењем и претворени у живе лешеве. О томе пева у песми „Жице“:

„Видик нам је сив од жица,
 И небо је сиво,
 И душа је сива,
 У велу смрти, тифуса, падавица.
 (...)

Пути су нам сада од бола и беде сливени,
 И жице нам погледе у небо крате.
 Људи су у нама дубоко, дубоко скривени,
 И не могу,
 Не могу,
 Не могу да се врате...“

(Васиљев, 2000: 80–81).

Негативан, одбојан став Душана Васиљева према послератним приликама у новој држави допуњује и његова „Домовина“, родољубива песма по наслову, и једна од врло ретких те врсте у његовом песништву, у којој нема уобичајених патриотских реквизита и симбола као што су хумке, круне, заставе, границе, ни историјских реминисценција, ни визија будућности, ни заклинања, проклињања и претњи; нема никаквог позивања на традицију ни везивања за њу, па чак и било каквог националног обележавања, већ само природа и „све оне споне којима нас живот за се спаја“:

„Домовина, то није мртва грудa,
 Која нас гвозденом руком веже;
 То је љубав за облак што плови овуда,
 За песму, што се овде разлеже;
 Љубав за класје што богато буја,
 За руже што су на гробљима свеле,
 За тресак летњих, бесних олуја,
 За тугу птица које се селе.“

(Васиљев, 2000: 20).

Поезија Душана Васиљева носи видне трагове животне несталности свога творца. Али, то је била поезија велике даровитости и могућности које су се тек указивале. Модерна у изразу, искрена у надахнућу и разноврсна у мотивима, она је одсликала револтни и хумани унутрашњи свет једне младости коју су рат и живот прерано отровали и окончали. Душан Васиљев је био сувише млад да се отме од себе самога и да се уздигне изнад своје сопствене стварности, али је у накнаду за то прелио из живота у поезију сву грозницу свога устрепталог младенаштва, давши се у њој ватрено и плаховито. Он представља атипичан егзистенцијални случај који припада и периферији и центру у исто време. Периферијски по својим коренима, својој скромној култури, својим провинцијским амбицијама окренутим ка центру културног живота с једне стране, а с друге стране окренут ка центру својим модерним лектирама, својим трауматичним ратним искуством које је заједничко младима његове епохе, својим реално модерним и новаторским стваралаштвом, које је уткано у каноне експресионистичког покрета. Он је српски Рембо, а његова песничка уметност јесте поетика једног талентованог експресионисте. Кратак животни и песнички пролаз овог песника, налик комети, оставио

нам је педесетак песама од вредности, од којих неколико антологијских, неколико драма, десетак прича, дело задивљујуће искрености које се поново открива са сваким новим критичким преиспитивањем.

Читавим својим животом Душан Васиљев је управо испевао сопствени реквијем. Овај војвођански учитељ са темпераментом горштака, овај туђ војник са великом снагом и носталгијом родног тла био је изубијан пакленим годинама рата и подмуклом, неумитном болешћу плућа. Никада се не зна да ли су његове песме (тужбалице и баладе) оно што је његова права сфера, или су то само наговештаји и знаци који тек обећавају песничку каријеру изнад мртвог терета традиције и класичне грађанске версификације. Рат у свом поетском смислу није само буквално распарчавао живот овог песника, већ и свест о животу, о моралу, о идеалу. Васиљев је у новом поретку био састваралац и побуњеник, онај који говори, слуги, пати, антиципира и онемљује пред једним светом у којем се осећао као изгнаник и губитник. Песников антиутопизам је консеквентан и етичан у подношењу самопораза, његова етичност се изражава у ударима снажне воље која позива на одрицање, то је анттитанска воља, она ништа не ствара, она подноси свирепи хоризонт безнадежне људске улоге у историји и космосу. Можда ниједан песник у српској поезији није тако снажно и доследно изразио такав антиутопистички и страсни крик пред празнином људске авантуре у трагању за смислом, као што је то учинио Душан Васиљев.

Искушења историјске и друштвене беде, искушења и неминовност смрти, хладноћа природе и космоса, растројство света и губитак упоришта у општем расулу и рат као екстремни говор пути и страсти доводе човека у финалност сазнања његовог пораза. Код Душана Васиљева је нарочито обележен тон болећиве резигнације, то је код њега тако често и изненадно, одсечно и тешко помирење са судбином; сумња која непрекидно прати сваку његову егзалтацију. Али, лични и трагични осећај надвлађује и прелива све његове стихове топлином бола и свеопште туге. Сваки његов стих је израз не толико идеје, па према томе и једне тенденције, већ много више – једнога личнога осећаја. Рат, болест, губљење вере, као и многе друге личне невоље протискују стварно, материјално; сву његову психологију песника и читавој његовој поезији дају један искључиво лични акценат.

Док су Бојић и Дис, певајући о рату, имали неки стварни замишљени идеал као што су слобода, отаџбина, слава, Васиљев, живећи у другим околностима, сагледао је друкчије, свирепи империјалистичко наличје рата. Ништа није могло осмислити и оправдати апсурд таквог рата. Отуда изразито анархистички и дефетистички однос Душана Васиљева према рату и стању после рата, као, уосталом и Милоша Црњанског у „Лирици Итаке“ и „Дневнику о Чарнојевићу“.

На крају, узев у целини, закључено је да се поређење песама Милутина Бојића и Душана Васиљева може вршити у више нивоа. Паралела има безброј, почевши од заједничког опредељења на писање инспирисано Ве-

ликим ратом, јер су обојица били његови учесници, па до индивидуалног односа према стварности, које указује на њихово засебно духовно и књижевно обележје. Наиме, Милутин Бојић је певао о ратном страдању и болу достојанствено и поносно, истичући виталну моћ и експанзију једне нације, док је Душан Васиљев певао са песимизмом пораженог песника, изгнаника и губитника. Његовим песмама је преовладала болећива резигнација. Овај рад указао је на аспект положаја човека у свету из перспективе два песника на примерима из збирке „Песме бола и поноса“ Милутина Бојића и изабраних песама Душана Васиљева, као једног сегмента заједничких преплитања који отвара безбројна питања везана за њихово стваралаштво.

Литература

- Бојић, М. (1920). *Песме бола и поноса*. Београд: С. Б. Цвијановић.
- Васиљев, Д. (2000). *Песме*. Сремски Карловци: Каирос.
- Вуковић, В. (1969). *Књижевни лик Милутина Бојића*. Приштина: Јединство.
- Вуковић, В. (1983). *Књижевни огледи и студије*. Приштина: Прогрес.
- Вуковић, В. (1990). *Разматрања*. Приштина: Јединство.
- Гавриловић, З. (1967). *Антологија српског родољубивог песништва*. Београд: Рад.
- Деретић, Ј. (1997). *Поетика српске књижевности*. Београд: Филип Вишњић.
- Ђурић, В. (1965). *Лирика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Егерић, М. (2004). *Срећна рука*. Нови Сад/Приштина: Матица српска/Институт за српску културу.
- Еко, У. (1995). *Симбол*. Београд: Народна књига.
- Живковић, Д. (1970). *Теорија књижевности*. Београд/Сарајево: Научна књига/Свјетлост.
- Јеротић, В. (2004). *Човек и његов идентитет*. Београд: Арс либри.
- Кољевић, Н. (2012). *Класици српског песништва*. Бања Лука/Београд: АНУРС/Службени гласник.
- Милисавац, Ж. (1952). *Песник пораза*. Нови Сад: Матица српска.
- Најдановић, М. (1973). *Жута гоића у српској књижевности*. Београд: Нолит.
- Павловић, М. (1958). *Рокови поезије*. Београд: СКЗ.
- Павловић, М. (1964). *Осам песника*. Београд: Просвета.
- Павловић, М. (1992). *Есеји о српским песницима*. Београд: СКЗ.
- Речник књижевних термина*. (2001). Бања Лука: Романов.
- Солар, М. (1971). *Питања поетике*. Загреб: Школска књига.
- Тешић, Г. (2009). *Српска књижевна авангарда*. Београд: Институт за књижевност и уметност/Службени гласник.

- Ђулавкова, К. (2001). *Поетика лирике*. Београд: Народна књига/Алфа.
- Фрај, Н. (1979). *Анатомија критике*. Загреб: Напријед.
- Фридрих, Х. (2003). *Структура модерне лирике: од средине 19. до средине 20. века*. Нови Сад: Светови.
- Хирш, Е. Д. (1983). *Начела тумачења*. Београд: Полит.

Snežana S. Bašcarević

GREAT WAR IN LITERATURE MILUTIN BOJIC AND DUSAN VASILJEV

Summary

The phenomenon of the Great War, he was an inspiration to many poets. In poetry, Milutin Bojic and Dusan Vasiljev witnesses to the armed conflict were able to recognize their own character. A brief and dramatic life of the two poets, experience came from the Great War has shaped the image of their lives and the world. A comparative analysis of specific songs it was observed that they contain some common features, as well as private literary and spiritual characteristic. This paper is aimed at comparative reading subtext poems highlight the poetic intentions of these two poets. It was concluded that the comparison of songs Milutin Bojic and Dusan Vasiljev can be done in several levels. There are countless parallels, starting with the common commitment to writing inspired by the Great War, because they were both its participants, and to the individual relationship to reality, which points to their private spiritual and literary memorial. Specifically, Milutin Bojic was singing about war suffering and grief with dignity and pride, stressing the vital power and expansion of the nation, while Dusan Vasiljev sang with pessimism defeated poets, exiles and losers. His poems prevailed sentimental resignation. This paper pointed out the aspect of man's position in the world from the perspective of two poets on examples from the collection „Songs of pain and pride“ Milutin Bojic and selected poems Dusan Vasiljev as one segment common interlacing which opens numerous questions related to their work.

Key words: The Great War, Bojic, Vasiljev, comparison, pride, pessimism.